

FELSŐŐR ÁTALAKULÓ ETNIKAI ÉS VALLÁSI TÉRSZERKEZETE

BALIZS DÁNIEL

CHANGING ETHNIC AND RELIGIOUS PATTERN OF FELSŐŐR

Abstract

The Austrian Felsőőr (Oberwart) is located 20 kilometers from the Hungarian border, has special ethnic background. The Hungarian majority had lost in proportion over the last 80 years, and now only makes up one sixth of the population, while the 75% are Germans (Austrians). There are two further nationalities, the Croatians and the Roma. Migration has induced significant changes in the ethnic composition of Felsőőr, earlier the Germans and Hungarians from its surroundings, recently Hungarians from the Carpathian Basin and different ethnic groups from the Balkan moved to the town. The modification of ethnic-demographic character of the settlement can be described as „periods of ethnic transformation”. In the last century, parallel to the changing ethnic composition, the religious structure dynamically transformed, the research of the special relationship between the ethnic and religious divisions is indispensable. The article aims to present the internal ethnic pattern of the settlement and material and symbolic marks of the local Hungarian community.

Keywords: Felsőőr (Oberwart), ethnic structure, religious structure, segregation

Bevezetés

A kárpát-medencei városok nemzetiségi vizsgálata a térség etnikai fejlődéstörténetének megkerülhetetlen és sok tanulsággal szolgáló része. A mezo- és mikroszintű társadalomföldrajzi, illetve etnikai és néprajzi kutatások terén a hazai geográfiának jelentős lemaradást kell behoznia, minden bizonnyal ezért fordult az utóbbi másfél évtizedben a földrajztudomány érdeklődése a kisebb kiterjedésű térségek, valamint a települések irányába. Munkám során a Kárpát-medence nyugati szegélyén elhelyezkedő, eredetileg három-, sőt négy nyelvű (német, magyar, horvát, cigány), nemzetiségi összetételében az elmúlt évtizedekben jelentős változásokat mutató Felsőőr (Oberwart) városát választottam kutatási terepnek. A település sokáig a felső-őrségi magyar nyelvsziget része, az itt élő magyarok központja volt, melyet a középkortól megfigyelhető, majd a közelmúltban felerősödő német bevándorlás német többségűvé alakított. Az etnikai sokszínűséget növeli a már évszázadok óta itt élő cigányság, valamint a horvátok, illetve az 1980-as évek óta különböző Ausztrián kívüli népcsoportok (délszlávok, törökök) beáramlása. A helyzet összetettségét fokozza, hogy a város nemcsak balkáni és ázsiai csoportok, hanem kárpát-medencei magyarok és főként boszniai horvátok migrációs célpontjává is vált, így Felsőőr egyszerre ad otthont őshonos (Ausztriában született) és bevándorolt magyar és horvát közösségnek. A tanulmány célja a felsőőri etnikai és vallási szerkezet átalakulásának bemutatása mellett az e folyamatban elkülöníthető szakaszok lehatárolása; továbbá a város magyar jellege fizikai és szimbolikus térbeli megjelenésének „felfedezésével” összhangban a komplex etnikai struktúra ábrázolása.

Kutatási előzmények

Az elmúlt két évtized hazai és határon túli kutatásai során elkészült makroregionális munkákban (KOC SIS K. 1994, 2006, 2012, BOTTLIK Zs. 2002, 2003, BAJMÓCY P. 2006,

GYURGYÍK L. 2004, VARGA E. Á. 2002 stb.) a települések belső etnikai szerkezete többnyire nem jelenik meg, ami a vizsgált tér nagy kiterjedésével indokolható. Jelentősebb számban az ezredforduló környékétől megjelenő, a térfelosztás alacsonyabb szintjeit: (történelmi) megyéket, társadalmi és történelmi-földrajzi szempontok alapján lehatárolt tájakat kutató tanulmányok (KEMÉNYFI R. 2002, TÁTRAI P. 2009, 2010, FARKAS GY. 2000, 2005, BALIZS D. –BAJMÓCY P. 2013) már részletesebben kitérnek az egyes városok, falvak etnikai fejlődéstörténetére, viszont elsősorban továbbra is a vizsgált terület egészére fókuszálnak. Más a helyzet a kifejezetten településekre koncentrált munkákkal, találunk köztük egy kiválasztott község (a partiumi Várasfenes) nemzetiségi térszerkezetét taglaló (KEMÉNYFI R. 2003), illetve – ha régebbre tekintünk – a városi belső etnikai szerkezetet mint alkalmazott módszertani példát bemutató munkát (MILLEKER R. 1935). Általában elmondható, hogy adott települések belső etnikai viszonyait, az esetleges szegregáció nyomait bemutató újabb irodalmak eddig főként Keményfi R. és Tátrai P. nevéhez köthetőek (TÁTRAI P. 2006).

Ausztria e vidékével, illetve a burgenlandi és a felső-őrségi magyarsággal a hazai kutatók közül elsőként a két világháború között tevékenykedő Wallner Ernőt és Kovács Mártont érdemes megemlíteni (WALLNER E. 1926, KOVÁCS M. 1942), továbbá Kocsis K. önálló (KOC SIS K. 2000, 2005) és többszerzős (KOC SIS K. – WASTL-WALTER, D. 1991) munkáit. A népszámlálási adatok összegyűjtésében és rendszerezésében Gyémánt R. és Pálházy L. alkotott maradandót (GYÉMÁNT R. 2007, PÁLHÁZY L. 2000). Külföldi szerzők tollából számos, a vizsgált térség etnikai, történelmi, demográfiai és kultúrszociológiai viszonyait taglaló tanulmány született, BAUMGARTNER, G. (1989), SEGER, M. – BELUSZKY, P. (1993), HOLZER W. – MÜNZ, R. (1997) és HASLINGER, P. (2000) neve mindenképpen említést érdemel.

Módszerek, adatbázis

Az adatbázist a 18-19. századi különböző egyházi- és adóösszeírások, Fényes Elek munkái, illetve 1857-1920 között a hazai, majd 1923-tól kezdődően az ausztriai népszámlálások etnikai adatain túl becslések és térképek jelentik. Jelentős problémát okozhat az egymásnak gyakran ellentmondó 19. századi adatok értelmezése, illetve a két ország eltérő, többször módosuló népszámlálási gyakorlata. Az adóösszeírások esetében a nemesi jogállású lakosok számbavételének kérdése okoz gondot, mely Felsőőrt mint hagyományosan kiváltságokkal rendelkező, kuriális települést fokozottan érint (KOVÁCS, T. 1967). A magyarországi népszámlálások a lakosság anyanyelvére kérdeztek rá, Ausztriában az utóbbi évtizedekben sem anyanyelvi, sem nemzetiségi adatokat nem tudakoltak. 1923-ban a „gondolkodás nyelvét” kérdezték, 1934-ben azt a nyelvet, amelynek kultúrköréhez a válaszadó tartozónak érzi magát (HOLZER, W. – MÜNZ, R. 1997). 1951 óta csupán a mindennapi élet különböző színterein használt nyelvre (Umgangssprache) és a vallásra kérdeztek rá, emellett – nyilvánvalóan a bevándorlás erősödése miatt – a születési helyre (ország) vonatkozó kérdés is bekerült a népszámlálás témakörei közé (PAPP Z. A. 2010). 2011-ben Ausztria áttért a regiszter alapú népszámlálásra, így a pontos települési szintű etnikai adatok a továbbiakban elérhetetlenné váltak.

Ausztriában több más közép-európai országhoz hasonlóan a települések csak a legkritikább esetben jelentenek önálló közigazgatási egységet. Az 1971-ben kialakított új beosztás eredményeként Burgenland tartományban 2-5 (esetenként akár 6-8) település (Ortschaft) alkot egy községet (Gemeinde), Felsőőrt egy igazgatási egységbe vonták a szomszédos Őrszentmártonnal (Sankt Martin i. d. Wart). A népszámlálási gyakorlat ezt a szisztémát 1991-től vette át, ettől az évtől az adatokat csak községi szinten publikálják, ezért az 1991-2001 közötti értékek csak megközelítőleg pontos becsléseknek tekinthetőek, ugyanez vonatkozik a 2011. évi adatokra is.

A nyelvi és felekezeti homogenizáció és diverzifikáció mérésére az etnikai és vallási diverzitási indexeket (EDI, VDI) használok fel. Jelen munkában a Simpson-féle, eredetileg a biológiában az egyes társulások fajváltozatosságának mérésére használt indexet alkalmazom, mely az etnikai vizsgálatokhoz is megfelelő segítséget nyújt (SIMPSON, E. H. 1949). A Simpson-féle módszer nem az egyes etnikai csoportok népességszámával, illetve azok arányaival dolgozik, hanem egészen más megoldást javasol. A Simpson-index a valószínűségszámítás alapján azt vizsgálja, hogy egy adott területi egység lakosai közül két, tetszőlegesen találkozó személy mekkora eséllyel eltérő nemzetiségű. Ezt az összes lehetséges találkozás illetve az azonos nemzetiségűek találkozásainak különbsége és az összes találkozás hányadosaként kapjuk. Képlete:

$$EDI = \frac{L \cdot (L-1)/2 - \sum_{i=1}^n e_i \cdot (e_i - 1)/2}{L \cdot (L-1)/2}$$

ahol L : a területi egység (megye, település stb.) össznépessége, $e_1, e_2, \dots, e_n$: az egyes nemzetiségek száma. Az index értéke 0 és 1 között mozog, a 0 teljesen homogén lakosságot jelöl, míg az 1 olyan extrém esetet, amikor az adott népességben belül mindenki más-más népcsoport vagy felekezet tagja (BAJMÓCY P. 2006). A nemzetközi szakirodalomban az utóbbi 20-30 évből számos kísérlet történt az etnikai, vallási és kulturális diverzitás mérésére, különösen a nyelvi-kulturális sokféleség nyugati társadalmakban tapasztalt rohamos növekedése óta (HERO, R. E.–TOLBERT, C. J. 1996, COLLIER, P. 2001, FEARON, J. D. 2003, MONTALVO, J. G.–REYNAL-QUEROL, M. 2004). A diverzitási indexek alkalmazása az utóbbi évtizedben a hazai kutatásokban is megjelent, bár elsősorban a kárpát-medencei, illetve a környező köztes-európai nemzetiségi viszonyokra adaptálva (BAJMÓCY P. 2009, REMÉNYI P. 2009, NÉMETH Á.–ŠOLKS, G. 2012, BALIZS D.–BAJMÓCY P. 2013). Tisztában vagyok vele, hogy a népesedési folyamatok általában nem természeti törvényszerűségek szerint alakulnak, ezért fontos leszögezni, hogy a tanulmányban csupán az index kiszámításának technikáját vettem át, nem annak biológiai hátterét. Ily módon tehát az etnikai diverzitási index alkalmazása az etnikailag kevert területek lehatárolását, a kevertség egzakt mérését teszi lehetővé, alkalmazásával teljesen különböző etnikai struktúrájú területek és települések válnak összehasonlíthatóvá. Hátránya viszont, hogy nem tesz különbséget az egyes nemzetiségek között.

A különböző népszámlálási adatok értelmezése és az etnikai fejlődéstörténet felvázolása mellett a tanulmányban hasonló súllyal jelenik meg a terepi felmérés, amit 2013 júniusában végeztem el. Ennek során megkíséreltem összegyűjteni és térképre vinni a helyi magyarság jelenlétének nyomait. A felmérésben segítségemre volt a felsőöri református gyülekezet lelkésze, további információkat a helyszíni szemle során sikerült szerezni.

Történeti előzmények

Felsőőr történelmében meghatározó adottság a település elhelyezkedése, illetve lakosságának eredete. A térségben a honfoglalás utáni évtizedekben kiterjedt gypűrendszer húzódtott, melynek katonailag leginkább kritikus pontjaira határvédő népséget telepítettek. A honfoglalás időszakában az itt élő szórványos német (frank) eredetű német nyelvű lakosság valószínűleg eltávozott (KOC SIS K. 2000, ill. K NIEZSA I. 2000, MÁLYUSZ E. 2002, KRISTÓ GY. 2003), így a vidék szinte teljesen lakatlan jellege is kedvezett a gypűrendszer kiépülésének (WALLNER E. 1926, KOVÁCS M. 1942).

A letelepedő magyar nyelvű lakosság az államalapítást követő első évszázadokban valóban határvédő funkcióval bírt. A tatárjárás követően (amely nem érintette a vidéket)

felépülő várak fokozatosan átvették a terület védelmének szerepét, így a 13. századtól a határőrizet jelentősége csökkent. Az agrártermelésre történő átállás ellenére a népesség továbbra is nemesi jogokat élvezett, erről a 16. és 17. század folyamán több alkalommal is királyi megerősítést nyertek. Az ősi nemesi címek generációkon átívelő öröklődése évszázadokon át meghatározta a helyi népesség identitását, valamint a környező (német nyelvű) lakosságtól való elkülönülését. Az osztrák-magyar határvidéket gyakran érintő hadi események, főként a helyi oligarchák és a központi hatalom viszáljai a 13. századtól a 17. századig rendszeresen előfordultak, s évszázadok alatt felőrölték a magyar határőr népességet (KOCIS K. – WASTL-WALTER, D. 1991). A török időszak pusztításai Felsőőr az ország más vidékeinél kevésbé érintette, bár Bécs (1529, 1683), valamint Kőszeg ostroma (1532) során súlyos károk érték, a Felsőőrt övező falvakba történő 16-17. századi horvát betelepítés is ennek hatására indult meg. A reformáció 16. század közepén történt befogadása következtében a településnek számos megpróbáltatást kellett elszenvednie; magyar nyelve, református hite és a Bécshez való közelség a Rákóczi-szabadságharcban is problémát okozott.

A mezőgazdasági termelés kedvezőtlen adottságai (gyenge minőségű, rossz vízháztartású talajok, viszonylag hűvös klíma stb.) következtében a térség soha nem vált jelentős felesleget termelő agrártájjá, ehhez hozzájárult a korai földközösség után (a közös földek felosztásával) kialakuló elaprózott birtokszerkezet. A domborzati adottságok (hegységkeret, a folyó völgyben vizes térszínek) a települések növekedésének is sokáig gátat szabtak. Ezek a kedvezőtlen körülmények a későbbiekben fokozottan éreztették hatásukat: a középkor folyamán a stagnáló, illetve alig fejlődő magyar települések erőtlenség bizonyultak a környező vidék magyarosítására, „megmaradtak évszázadokon át kicsiny magyar szigetnek” (WALLNER E. 1926). A 19. század végétől a felsőőriek kivándorlása a község járásszékhely volta miatt nem volt olyan erőteljes, mint a környező falvakból. Felsőőr lokális központi jellegét viszonylag magas népességszáma és közigazgatási funkciója mellett az 1841-ben kapott vásártartási jog, illetve az 1888-ban kiépült Szombathely–Pinkafő vasútvonal megnyitása is erősítette.

A trianoni békeszerződés a települést Ausztriának ítélte, járási székhelyi rangját ezután is megtartotta, sőt 1939-ben várossá nyilvánították. Az 1960-as évektől társadalmi és foglalkoztatási szerkezete számottevően átalakult, ennek következtében ma már jelentős ipari potenciállal rendelkezik, illetve a szolgáltatások széles körét nyújtja (textilipar, műszergyártás, feldolgozóipari üzemek, nemzetközi kereskedelmi láncok). Jelenleg Burgenland déli részének igazgatási, gazdasági és oktatási központja, e szerepköre egyben folyamatos népességnövekedését is biztosítja. Utóbbi háttérben főként az áll, hogy – elsősorban az 1989 utáni határnyitást követően – az Ausztriába települő külföldiek számára egyre vonzóbb migrációs célpontként jelenik meg.

A népesség nyelvi és demográfiai viszonyai

Előnyös fekvése (hegység és síkság, illetve forgalmas országutak találkozása) következtében Felsőőr népességszáma mindig számottevően meghaladta a környező falvakét. A 16. század végén Kovács M. 615, Wallner E. 700-800 fővel számol, ez a szám a 17. század végére már jóval meghaladta az ezer főt, 1787-re 1848 (II. József-féle összeírás), 1836-ra 2165 főre emelkedett (FÉNYES E. 1836). VÖRÖS K. (1962) szerint az 1846. évi adóösszeírás 2693 lakost talált, mely az előzmények, valamint Fényes E. munkája ismeretében irreális; valószínűleg a Felsőőrrel gyakran együtt számolt Órisziget (esetleg Alsóőr) okozhatja az indokolatlanul magas növekedést. Az 1848-49-es szabadságharcot követően lakossága

2323 fő (FÉNYES E. 1851), így az 1846-os adat még akkor sem fogadható el, ha a katonai események hatására némi népességvesztéssel számolunk.

1. táblázat – Table 1

Felsőőr (Oberwart) lakosságának etnikai összetétele a 16. századtól napjainkig
Ethnic composition of Felsőőr (Oberwart) from the 16th century until now

Év	Összesen	Magyar	Német	Horvát	Egyéb
1582	700-800	magyar			
1697	1165	magyar			
1787	1848	magyar			
1836	2165	magyar-német			
1846	2693	magyar-német			
1851	2323	magyar-német			
1857	2719	magyar-német			
1869	3124	magyar-német			
1880	3397	70,5	25,1	0,2	4,2
1890	3410	79,8	18,0	0,4	1,8
1900	3471	77,2	22,5	0,3	0
1910	3912	77,7	21,5	0,4	0,4
1920	4162	75,4	20,1	0,1	4,4
1923	3846	69,3	30,2	0,1	0,4
1934	4603	48,5	44,7	0,3	6,5
1939	4569	32,4	60,3	0,0	7,2
1951	4496	35,7	63,5	0,0	0,8
1961	4740	31,1	66,9	0,1	1,9
1971	5455	3,7	96,0	0,0	0,3
1981	5715	23,5	75,1	0,8	0,6
1991	6082	26,2	69,0	1,7	3,1
2001	6442	18,1	72,0	3,6	6,2
2011	6852	német-magyar			

Forrás–Source: FÉNYES E. 1836, 1851; WALLNER E. 1926; KOVÁCS M. 1942; DANYI D.–DÁVID Z. 1960; VÖRÖS K. 1962; KOVÁCS, T. 1967, 1972; GYÉMÁNT R. 2007

Valószínűleg már az államalapítást követő évtizedekben elkezdődött a német nyelvűek beáramlása a mai Burgenland területére. Felsőőr a 16. században még az összefüggő magyar nyelvterület részének számított, a Pinka-völgy lakossága túlnyomórészt magyar-ajkú volt (Kocsis K. 2000, 2005). A 18. század elejére a magyar lakosság pusztulása, a környező németiségbe történő asszimilációja, illetve a horvát betelepülés hatására Felsőőr a környező pár magyar községgel együtt visszafordíthatatlanul nyelvszigetté vált, viszont nemesi kiváltságai, zártsága folytán sokáig meg tudta őrizni homogén magyar jellegét. A 18. században több felsőőri család települt az ország belső területei felé, helyükre első-

sorban németek érkeztek, így e századtól a település népességének már számottevő arányát alkották. A német lakosságról először az 1828. évi dikális összeírás ad pontosabb képet. Beáramlásuk ezt követően is folytatódott, az első világháborút megelőző egy évszázad alatt betelepült 211 nemzetség nagy része német ajkú volt. A 19. század elején – vallási adatokból kiindulva – a felsőőri németek aránya 20% körül lehetett (WALLNER E. 1926). Kovács M. szerint az 1835. évi nemesi összeírás alapján a felsőőriek 22%-a volt német nevű, ezek „nagy része azonban már régen elmagyarosodott” (KOVÁCS M. 1942). A horvát nevűek aránya a 18. század közepén 3-4%, 1835 körül 5% volt, akik viszonylag gyorsan asszimilálódtak a magyar vagy a német lakosságba.

1848-ban a kollektív nemesi privilégiumok eltörlése folytán a felsőőri magyar nemesi társadalom kiváltságos helyzete megszűnt, a települések közötti jogi-társadalmi különbségek a környező falvakban élő német lakosság beáramlásának immár nem szabtak gátat. A szabadságharcot követő két évtizedben – elsősorban német ajkú népesség betelepülése miatt – gyorsan nőtt a forgalmi csomópontnak, piacközpontnak számító település népességszáma (1. táblázat). A 20. század első két évtizedében viszont a népességnövekedés már szinte kizárólag a magyarság számát gyarapította, ami a magyarok nagyobb mértékű természetes szaporodása és a német ajkú lakosság – „a társadalomban uralkodó magyar állami eszmerendszer” (KOCIS K.–WASTL-WALTER, D. 1991) hatására – felerősödő asszimilációjának következménye. A kivándorlók száma visszaesett (1910-ben 185, 1920-ban 100 fő tartózkodott külföldön), miközben tovább nőtt a bevándorlás üteme. Utóbbi szerkezete némileg átalakult, megnőtt a távolabbi térségekből (Vas megyén kívülről, illetve Ausztriából) érkezők aránya. Feltehetően a magyar etnikai területről érkezők jelentős száma, valamint az asszimiláció miatt 1910-ben a nem helyben születettek 56%-a magyarnak vallotta magát, a község teljes lakosságának csaknem harmada (1200 fő) volt nem helyi származású (WALLNER E. 1926). Az első világháború vesztesége 150 főt tett ki.

Az 1920. évi népszámlálás idején Felsőőr még Magyarország része volt, a németek aránya gyakorlatilag nem változott a század eleji értékekhez képest. A magyarok aránya már fél évszázada stabilan 70-80%, a németeké 20-25% között mozgott (GYÉMÁNT R. 2007). A horvátok aránya ekkor még jelentéktelen volt, a 100 fő körüli izraelita lakosság vallási és nem etnikai csoportnak számított; kétharmada magyarnak, egyharmada németnek vallotta magát.

1921 után az új állami keretek közé kerülő Felsőőr társadalmi és etnikai viszonyai gyökeres változáson estek át. A nem helyi származású magyar ajkú elit (hivatalnokok, a társadalmi élet vezetői, kereskedők) jelentős hányada a távozást választotta, míg a német származású, ám a dualizmus idején többé-kevésbé már asszimilálódott csoportok (az ún. magyarónok) visszatértek eredeti nemzetiségükhöz. Ehhez hasonlóan a magyarok népességen belüli súlyát csökkentette a több száz fős, magyarul beszélő cigányság külön nemzetiségi kategóriába sorolása is. A magyarság aránya már 1923-ra 70%, 1934-re 50% alá csökkent; míg az Ausztria belső vidékeiről beáramló (főként állami alkalmazott) népesség érkezése, és a helyi magyarság egyes (németül jól tudó, gyakran vegyes házasságban élő) csoportjainak asszimilációja révén a német ajkúak aránya megközelítette a magyarokét.

Az Anschluss (1938) után a kiépülő totalitárius rendszer államosította a magyar nyelvű képzésben és a magyar nyelvi és kulturális örökség generációk közti átörökítésében élen járó felekezeti iskolákat. Az 1939-es ún. birodalmi népszámlálás szerint a magyarok lélekszáma (1482 fő) a húsz évvel korábbi érték felét sem érte el, noha a helyiek tapasztalatai szerint a 2800 főt is meghaladta (KONTRA M. 2012). A magyarok arányának csökkenését okozta a Dél-Tirolból érkező német családok betelepítésének részben megvalósult programja, akik számára 1940-ben külön lakótelepet húztak fel a város centrumában (BAUMGARTNER, P.–SCHINKOWITZ, S. 2004) (2. ábra).

Itt célszerű röviden kitérni az ekkor már jelentős lélekszámú cigány közösségre. A Felsőőrön a 14-15. századtól kisebb, majd a 17. század végén nagyobb számban megjelenő romák magyarajkúak voltak, így 1920-ig nem alkottak külön anyanyelvi kategóriát. 1934-ben a magyar elem súlyának csökkentése érdekében a cigányságot (323 fő) külön csoportba sorolták. Számuk a második világháború előestéjén már 360 főt tett ki [1], a közösségnek – a 100-120 fős zsidósághoz hasonlóan – csupán töredéke (körülbelül tizede élte túl a háborús vézskorszakot (BAUMGARTNER, G. 1995). Jelenleg a város határában elterülő cigánytelep („Romasiedlung”) mindössze 49 főnek ad otthont, noha húsz éve még 120 lakosa volt (PICK K.–ZOLNAY J. 1995); a fogyásban az 1990-es években felerősödő romaellenes megnyilvánulások is szerepet játszhatnak. A 20. század második felében az eredetileg magyarul beszélő cigányság német anyanyelvűvé vált (a burgenlandi, illetve felsőőri cigányságról ld. még LEONI, T. 2004, HALWACHS, D. W. 2011).

A város belső etnikai struktúrájának egyik jellegzetes módosulásaként értelmezhető a cigánytelep térbeli mozgásának folyamata, iránya. 1938 előtt Felszeg szélén, a roma népesség magyar nyelvhasználatának megfelelő környezetben terült el, ennek a radikalizálódó politikai környezetet követő deportálás vetett véget. A második világháborút túlélő csekély létszámú cigányság lakótelepe immár a városon kívül, de még annak közvetlen közelében alakult újjá, amit rövidesen (1972) az épülő kórház tégigénye miatt bontottak el. Ezt követően – immár jelentős távolságra a településtől – újabb, az addigiaknál kisebb méretű lakótelepet építettek részükre, melynek lakosság száma folyamatosan zsugorodik. A cigánytelep helyének városközponttól történő permanens távolodása akár a helyi roma közösség és a többségi társadalom közötti „szociális distancia” növekedésének jelképeként is értelmezhető (2. ábra).

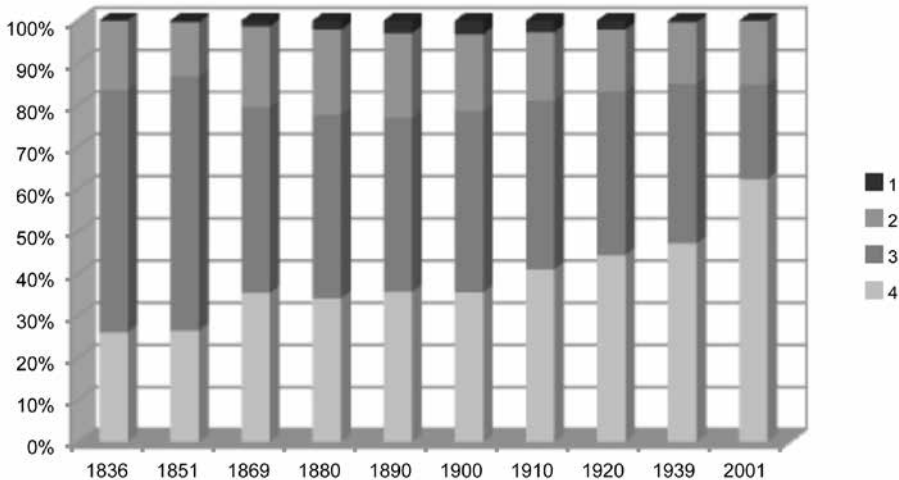
A második világháború után a vasfüggöny okozta „etnikai-pszichológiai trauma”, illetve a társadalmi változások érvényesülése a magyarság etnikai identitásának megroppanását hozta magával (KOCsis K. 2000, SOMOGYI L. 2004). A hagyományos társadalmi-szociális keretek felbomlása, illetve a Magyarországtól való elzártság, az ott kiépülő kommunista diktatúra a nemzeti tudat gyengülésében, a magyar nyelv presztízsének gyors csökkenésében nyilvánultak meg (GAL, S. 1991). Az 1960-as években a vegyes házasságban élő magyar népesség aránya (a település teljes magyarságán belül) meghaladta a 30%-ot (KOCsis K. 2000). Az 1960-as évek közepére a hivatalos statisztika szerint a magyarok aránya már nem érte el az össznépesség egyharmadát, ezzel szemben Somogyi L. saját felmérései alapján a város népességének 38%-a magyar, 54%-a német, 2%-a cigány volt, valamint a népesség 6%-a vegyes nyelvű családban élt. A fiatalabb korosztályoknál tapasztalható osztrák fölény már ekkor előrevetítette az etnikai struktúra későbbi átalakulását. A településen meglévő részleges etnikai szegregáció az 1960-as években még jól kirajzolódott, a város egyik ősi magjának tekinthető református Felszegen a lakosság 70%-a magyar volt. Ezzel szemben Alszeg katolikus magyarsága a felekezeti elkülönülés hiánya miatt már kisebbségbe szorult, míg a városközpontban, illetve az újabb építésű részeken a németajkúak aránya 80% fölé emelkedett (SOMOGYI L. 2004).

A negatív tendenciák ellenére a magyarság (az 1971. évi, feltételezhetően népszámlálási módszertani okokból adódó extrém alacsony értéktől eltekintve) az 1970-es, 1980-as években is Felsőőr népességének negyedét adta, sőt az ezt követő politikai enyhülés és határnyitás révén betelepülők hatására (és a magyar nyelv felértékelődése révén) 1991-re kismértékben még növelte is részarányát (1. táblázat). A több évtizede töretlenül ható asszimilációs folyamatok azonban továbbra is érvényesültek, a német nyelv dominanciája, a vegyes házasságok általánossá válása miatt igazán pozitív fordulat nem következett be. Nemcsak a fiatal korosztályok, hanem a középkorú magyarok nyelvhasználatában is a német nyelv az uralkodó, mely a munkahelyi, közösségi és hivatalos színterek után egyre

inkább a magán szférából is kiszorítja a magyart. Ezen az 1968-ban működését megkezdő, felsőöri székhelyű Burgenlandi Magyar Kultúregyesület, illetve a kapuit 1992-ben megnyitó Felsőöri Kétnyelvű Szövetségi Gimnázium által kifejtett (nyilvánvalóan hasznos) tevékenység sem tudott érdemben változtatni. A két intézmény működésének eredményességét korlátozza az őshonos (asszimilációra több okból jobban hajló) és az utóbbi évtizedekben betelepült magyar közösségek közti ellentét (ld. bővebben KONTRA M. 2012); valamint az a tény, hogy a kétnyelvű gimnázium magyar tagozatát részben nem helyi, hanem Magyarországról átjáró diákok látogatják. 2001-re a magyarok aránya 18%-ra zsugorodott, eközben igazán jelentős térnyerést nem az osztrák, hanem a bevándorló délszláv és iszlám (albán, török stb.) népesség könyvelhetett el. A 2011. évi népszámlálás kapcsán nemzetiségi adatokra már nem támaszkodhatunk. Az őshonos magyarság asszimilációjának ütemét, illetve – a bevándorló magyarok kapcsán – egyes népszámlálási adatokat (pl. országok szintjén kimutatott állampolgársági és születési helyi adatok) figyelembe véve a magyarok arányát kb. 15-16% (1000-1100 fő) becsülhetjük. A németajkú osztrák népesség aránya 72% körül lehet, míg az „egyéb” kategóriába kerülő (döntő részben balkáni származású) népesség aránya elérheti a 7-8%-ot (500-550 fő).

Vallási és felekezeti viszonyok

A felső-őrségi magyarság felekezeti viszonyai összetettek, hosszú ideig éles törésvonalat jelentettek a különböző magyarlakta települések közösségei között. A Kárpát-medence számos vidékén tapasztalhatjuk, hogy vallási téren tartósabban fennmarad a homogén házasságok iránti igény, mint etnikai viszonylatban; ez a burgenlandi magyarok esetében sem történt másképp. A társadalmi-jogi különbségek 19. századtól történő mérséklődése nemzetiségi kontextusban hamarabb hatott a vegyes családok kialakulásának irányába, a felekezeti különbségek „taszító” ereje csupán a 20. század ötvenes éveitől kezdett látványosan mérséklődni.

1. ábra Felsőőr (Oberwart) lakosságának vallási összetétele 1836-2001 között
(1–izraeliták, 2–evangélikusok, 3–reformátusok, 4–római katolikusok)

Figure 1 Population composition of Felsőőr (Oberwart) by religions between 1836-2001
(1–Israelites, 2–Lutheranians, 3–Calvinists, 4–Catholics)

WALLNER E. 1926, KOVÁCS M. 1942; illetve VOLKZSÄHLUNG. HAUPTERGEBNISSE I. – BURGENLAND 2002 alapján saját becslés

Az utóbbi kétszáz év felekezeti megoszlásának változásai református–katolikus viszonylatban az utóbbi térnyerését mutatják, miközben az evangélikusok stabilan a népesség körülbelül egyhatodát adták. Az ősi nemesi családok nagy része a 16. században református hitre tért, néhányan közülük a későbbiekben rekatolizáltak. A katolikus magyar családok elsősorban Alszegeen, illetve Felszeg külső részein éltek; amennyiben eredeti lakhelyük Felszeg központi részén állt, akkor többnyire Alszegegre költöztek át. Felszeg homogén református jellege így sokáig megmaradt, ám a 20. század elejétől kezdődően már ott is megindult a különböző felekezetek keveredése (WALLNER E. 1926).

A 19. század első felében a település egészét tekintve még egyértelmű református fölény volt mérhető (60% körül). A század közepétől felélénkült a katolikus és evangélikus németek betelepülése, ekkortól kezdődött az izraeliták aránynövekedése is, bár közösségük soha nem duzzadt 110-120 fős lélekszám fölé. A környező falvakból, illetve távolabbi területekről történő magyar bevándorlás során érkezők nagy része is katolikus volt. E folyamatot tetőzte be az első világháború utáni (javarészt Ausztria belső – katolikus – vidékéről érkező) német ajkú hivatalnok- és kereskedőréteg migrációja.

Az 1910-ben már katolikus többségű Felsőőrön etnikum és vallás számszerűsíthető viszonya a következőképpen alakult: a reformátusok 100%-a, a római katolikusok 73%-a, az izraeliták 65%-a és az evangélikusok 39%-a vallotta magát magyarnak, míg a fennmaradó részeket döntően németajkúak alkották. A kevés számú horvát lakos és a cigányság egyaránt tisztán katolikus volt (SOMOGYI L. 2004). A fentiek alapján a magyarok 52%-a református, 38%-a katolikus, 8%-a evangélikus, 2%-a izraelita vallásúnak számított; a német lakosság hozzávetőlegesen fele-fele arányban tartozott a katolikus, illetve az evangélikus felekezethez.

Az 1960-as évek közepén a felsőőri családok mintegy fele katolikus, egyharmada református, egyötöde evangélikus volt (SOMOGYI L. 2004). Mivel a katolikus családok átlagosan népesebbek voltak, a protestáns népesség aránya a fentieknél alacsonyabbra becsülhető. Az 1970-es évektől a magyar nyelvű katolikus közösség (részben a magyar pap hiánya miatt) olyanira összehusogorodott, hogy a helyi plébános korlátozta a magyar nyelvű misézést. Ekkor a templomi alkalmakat látogatók átlagéletkora már meghaladta a 60 évet. Az 1990-es évek közepén összetűzés alakult ki a magyar hívek és az osztrák plébános között, aki a magyar misét a csekély érdeklődésre hivatkozva a templom alagsorában található kápolnába „száműzte” [2].

A 2001. évi népszámlálás szerint a népesség 57%-a római katolikus, 34,5%-a evangélikus vagy református (mindkét felekezet az „evangelisch” kategóriába került), 2,2% iszlám, 2,3% egyéb, 3,9% felekezeten kívüli vagy ismeretlen [3]. Izraelita vallású személy 2001-ben nem élt Felsőőrön. Helyszíni információk és a korábbi adatok alapján a reformátusok számát 1300-ra (20% körül), az evangélikusokét 900-ra tehetjük. Ha összehasonlítjuk a 20. század eleji állapotot az egy évszázaddal későbbivel, a római katolikusok fölénye láthatóan egyre fokozódik, az evangélikusok aránya stagnál, míg a reformátusoké meredeken csökken (1. ábra). Szembeötlő az iszlám térnyerése (140 fő), illetve az egyéb vallásúak (pl. ortodoxok) és a felekezeten kívüliek arányának emelkedése. Új jelenségként tapasztalható a német nyelvű (alapvetően magyar származású, vagy vegyes házasságba született) reformátusok számának bővülése, minden negyedik református német ajkúnak vallja magát, a többiek magyarok. A fennálló állapoton a főként katolikus vallású hazai és erdélyi magyarokat érintő bevándorlás módosíthat.

A népesség diverzitása – az etnikai fejlődéstörténet szakaszai

Az etnikai diverzitás vizsgálata kiegészítő jelleggel szerepel, mivel egyetlen település tanulmányozásakor alkalmazása nem feltétlenül indokolt. A kutatás során viszont egyér-

telművé vált, hogy a diverzitási index érdemi segítséget nyújt az utóbbi 200 év etnikai fejlődési szakaszainak lehatárolásához (2. és 3. táblázat).

2. táblázat – Table 2
Felsőőr (Oberwart) népességének etnikai diverzitása 1880-2001 között
Ethnic diversity of Felsőőr (Oberwart) between 1880-2001

Év	Összesen	Magyar	Német	Horvát	Egyéb	EDI
1880	3397	2395	852	8	142	0,438
1890	3410	2720	613	14	63	0,331
1900	3471	2680	782	8	1	0,353
1910	3912	3039	842	17	14	0,350
1920	4162	3138	838	5	181	0,389
1923	3846	2664	1162	5	15	0,429
1934	4603	2234	2058	13	298	0,560
1939	4569	1482	2753	6	328	0,527
1951	4496	1603	2854	2	37	0,470
1961	4740	1475	3170	7	88	0,456
1971	5455	204	5236	0	15	0,077
1981	5715	1343	4294	44	34	0,380
1991	6082	1596	4196	104	186	0,454
2001	6442	1169	4639	233	401	0,443

Forrás: Saját számítás
Source: Own calculation

A diverzitási index mindvégig a település népességének nagyfokú etnikai heterogenitását mutatja (0,33–0,56). A tendenciák vizsgálata nyomán bizonyos töréspontok jelölhetőek ki. Az egyes szakaszok határa ott húzódik, ahol az érték változása hirtelen ellentétes irányba fordul, az addigitól eltérően nőni vagy csökkenni kezd. Az első két időszak diverzitási értékekkel pontos adatok híján nem támasztható alá, ám a település demográfiai múltja jól indokolja az alábbi beosztást. Az egyes szakaszok közötti differenciák az eltérő többségi és arányváltozási trendek alapján magyarázhatóak, melyeket a sajátos történeti, migrációs és demográfiai momentumokból eredeztethetjük.

A kiinduló állapot hosszú ideje változatlan magyar dominanciáját a németek betelepülése bontja meg, ezt a rövid időszakot követi a kiegyezés (1867) és az azt követő magyarosodás. A többségi magyar elem súlyának növekedésével a népesség diverz jellege mérséklődik. Az 1921. évi uralmaváltást követően a magyar ajkúak el-, illetve az osztrákok bevándorlása révén a diverzitási index növekszik, hiszen az addig domináns magyarság részaránya zsugorodik, míg a németé nő. Ezt követően a németek etnikai fölénye egyre erősödött (a diverzitás ismét csökkent). 1989 után a horvát, szerb, török és ázsiai népesség aránya növekszik, akik állandó beáramlása újra fokozta a népesség heterogén jellegét. Nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy a bevándorlók között hazai és erdélyi származású magyarok is jelentős számban találhatóak, betelepülésük mérsékli a felsőőri magyarság fogyását (megállítani azonban nem képes). A továbbiakban a magyarok lassú csökkené-

Felsőőr (Oberwart) etnikai fejlődésének szakaszai 1800 után napjainkig
 Periods of ethnic transformation in Felsőőr (Oberwart) after 1800

Szakasz	Etnikai jellemzők	EDI
1. 1800-1850	magyar többség (kb. 80%), stabil etnikai arányok	..
2. 1850-1870	magyar többség (80 → 70%), németek aránya nő	..
3. 1870-1920	magyar többség (70 → 75%), magyarok aránya nő	0,44 → 0,39
4. 1920-1935	magyar többség (75 → 50%), németek aránya nő	0,39 → 0,56
5. 1935-1990	német (osztrák) többség (50 → 70%), németek aránya nő	0,56 → 0,38
6. 1990- napjainkig	német (osztrák) többség (70→75%), „külföldiek” aránya nő	0,38 → 0,44

Forrás: Saját szerkesztés

Source: Own compilation

sével párhuzamosan a németek aránya hosszú távon stagnálni fog (esetleg enyhén növekszik), a délszláv, török stb. népesség részesedése várhatóan továbbra is emelkedik. Ebből adódóan Felsőőr nemzetiségi szerkezete egyre inkább hárompólusúvá válik. A 2011-es becslült adatok alapján az EDI értéke 0,441.

Az etnikai diverzitás elemzését követően érdemes szót ejteni a népesség vallási heterogenitásáról, hiszen Felsőőr azon kevés történeti Vas megyei település közé tartozik, ahol a felekezeti és a nemzetiségi összetétel összefüggés mutatható ki (a református magyarok miatt). A vallási heterogenitás az etnikainál mindig is magasabb szintű volt, a három nagy felekezet (római katolikus, református, evangélikus) stabil jelenléte következtében. A 19. század első felében, még a református dominancia időszakában is 0,51–0,58 között mozgott, majd a katolikus, evangélikus (és izraelita) felekezetűek aránynövekedése miatt a századfordulóra 0,65 fölé emelkedett. Ettől kezdve a katolikus és evangélikus közösség folyamatos lélekszám-gyarapodása, a református stagnálása, majd fogyása és az izraelita elem eltűnése hatására csökkenésnek indult, viszont még 2001-ben is 0,61-et ért el. Igaz, utóbbihoz hozzájárul, hogy újabban egyre nagyobb létszámú iszlám népesség jelenlétével is számolnunk kell.

Magyar „nyomok” Felsőőrben – A belső etnikai térstruktúra

A helyszíni felmérés során – melyben segítségemre volt a város református lelkésze – két alapvető kérdést fogalmaztam meg. Hol élnek jelenleg magyarok a településen? Milyen jelei vannak a magyarok felsőőri jelenlétének? A kérdésekből adódóan kíváncsi voltam, megfigyelhető-e vajon etnikai szegregáció Felsőőrben, illetve hogy a magyarság (illetve a hozzá kapcsolódó térbeli nyomok) aktuális térbeli helyzete mennyiben támasztja alá a kisebbség őshonos jellegét.

A magyar közösség elsődlegesen a város legrégebbi, Pinka-parti részein tömörül, mely a település ősi magjának tekinthető. Itt található a 18. században épült református templom, illetve számos egyházi élethez kapcsolódó objektum (parókia, temető, közösségi épületek). A többségében református lakosságú, az informális (családi, baráti) színtereken a magyar nyelvet még rendszeresen használó népesség valószínűleg e városrészben („Felszeg”) máig a népesség nagyobbik felét alkotja (SOMOGYI L. 2004).

A magyarság másik koncentrációs helye a városközpontból délkeleti irányban kivezető Steinmanger str. (Szombathelyi út) mentén, a római katolikus templom szomszédságában található („Alszeg”). Ez a rész tekinthető Felsőőr másik ősi magjának, ezt a 19. századi katonai felmérések térképei is alátámasztják. Túlnyomórészt katolikus népesség lakja (bár igazi felekezeti alapú szegregációról nem beszélhetünk). Hagyományosan szintén magyarlakta térség, viszont egyértelmű, hogy a felekezeti különbségek hiánya miatt ide nagyobb tömegben telepedtek német ajkúak, mint a kulturálisan és társadalmilag zártabb református városrészbe. Ebből adódóan Alszeg hosszú idő óta etnikailag kevert, mint Felszeg. A német kultúrhatást támasztja alá Alszezen a házak német (hienc) építészeti stílusa is.

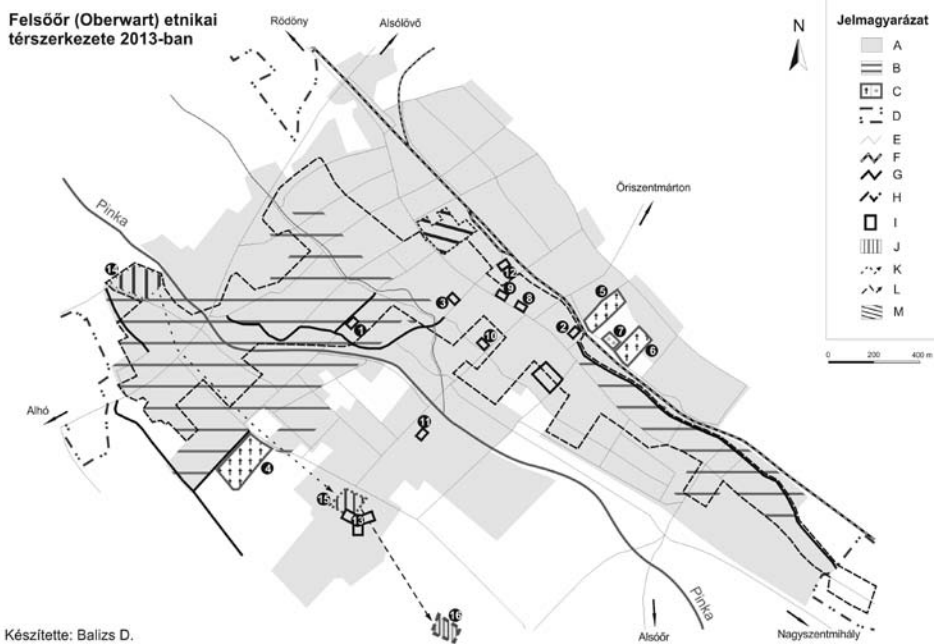
Felszeg és Alszeg a közöttük található, eredetileg mocsaras terület fokozatos birtokbavételével, az épületek besűrűsödése után kapcsolódott össze és vált egységes településsé. Ez csupán a 19. század második felétől indult meg, itt alakult ki a település centruma is, hiszen itt állt rendelkezésre elég tér igazgatási és reprezentációs célokat szolgáló épület emelésére (városháza, járási hivatal, rendőrség, kórház, vásárcsarnok stb.). Érthető módon a központ volt az első, ahol az osztrák hatalomátvételt követően eltűntették a magyar feliratokat, szimbolikusan is birtokba véve a várost. Felszeg ezzel szemben ugyan elvesztette eredeti településközpont jellegét, ám jóval tovább meg tudta őrizni magyarságát.

A magyar lakosság Felsőőr teljes területén megtalálható, viszont a város központjában, illetve új építésű részein meglehetősen szórványosan (arányuk a vasúttól északkeletre elterülő, újonnan beépített utcákban a legalacsonyabb). Ebből adódóan nem beszélhetünk klasszikus értelemben vett etnikai szegregációról, sokkal inkább a középkori múlttal rendelkező városrészekben való relatív tömörülésről (2. ábra).

A történeti Vas megye más többnemzetiségű településeire hasonlóan Felsőőrről sem fedezhető fel a közterületek egységes kétnyelvűsége, ugyanígy hiányoznak a magyar feliratok a közüzemi, hivatali épületeken, a kereskedelmi és vendéglátó egységek belső és külső tereiben. A város utcáit járva magyar szóval – ha eltekintünk a magyar rendszámú járművekkel közlekedő bevásárlóturistáktól és látogatóktól – nem vagy alig találkozhatunk, ugyanez vonatkozik a többi kisebbségi nyelvre is. Az utóbbi három-négy évtizedben „már csak a piacon hallható a város négynyelvűsége (német, magyar, horvát, cigány)” (SOMOGYI L. 2004). Céлом volt tehát megtalálni azokat a jeleket, melyek a még jelenleg is több mint 1000 fős magyar közösség jelenlétét mutatják.

A református templom környékén – elsősorban a vallási élethez köthető – *egyházi feliratok, hirdetések* találhatóak magyar nyelven (a katolikus templomnál ez nem jellemző). Ezzel összefüggésben a *temető*knben mindegyik felekezet esetén jelentős a magyar vagy részben magyar nyelvű sírfeliratok aránya. A közterületen található táblák közül kivételként a bevezető utak mentén *kétnyelvű településnév-táblák* vannak elhelyezve (2000 óta). Többnemzetiségű jellegre utal a *magyar nevű* (nem magyar nyelvű!) *utcák* megléte, a hét ilyen elnevezésű közterületből öt Felszezen (pl. Graf Erdődy Strasse, am Irtás), egy Alszezen (am Telek) található (2. ábra). Üzletek, éttermek kirakatában, étlapján nem jelenik meg a magyar nyelv, viszont többször előfordul, hogy valamilyen szolgáltatást (élelmiszerbolt, ékszerüzlet, pékség, gyógyszertár) *magyar családnevű cégér* hirdet. Ezek főként Felszezen, illetve a centrumban, – ahol a magyar közösség lakik, illetve ahová dolgozni jár – sűrűsödnek. A kétnyelvűség jelei még néhány ponton fedezhetőek fel: idetartozik a Burgenlandi Magyar Kultúregyesület, valamint a Kétnyelvű Szövetségi Gimnázium intézményének külső és belső terei, illetve a város központi parkjában emelt *világháborús emlékmű*, melyen mindkét világháborús helyi áldozatai nevesítve vannak. E nevek, valamint a temetőknben található sírfeliratok nyelvének etnikai statisztikát „finomító” célú vizsgálata egy további kutatási irányt jelölhet.

Felsőőr (Oberwart) etnikai térszerkezete 2013-ban

Készítette: Balizs D.

2. ábra Felsőőr (Oberwart) etnikai térszerkezete a 21. század elején

(A – beépített terület, B – a magyarok által nagyobb arányban lakott városrészek, C – temető, D – ipari zóna, E – út, utca, F – vasút, G – magyar elnevezésű utcák, H – lakott terület a 19. század közepén, I – nem lakófunkciójú épület, J – cigánytelep, K – a cigánytelep helyének változása 1938 után, L – a cigánytelep helyének változása 1972 után, M – dél-tiroli bevándorlók településrésze;

1 – református templom, 2 – római katolikus templom, 3 – evangélikus templom, 4 – református temető, 5 – római katolikus temető, 6 – evangélikus temető, 7 – izraelita temető, 8 – városháza, 9 – járási hivatal, 10 – kétnyelvű gimnázium, 11 – általános iskola, 12 – rendőrség, 13 – kórház, 14 – cigánytelep 1938-ig, 15 – cigánytelep 1945-től 1972-ig, 16 – cigánytelep 1972 óta)

Figure 2 Internal ethnic structure of Felsőőr (Oberwart) in the early 21st century

(A – built area, B – quarters with high proportion of Hungarians, C – cemetery, D – industrial zone, E – street, F – railway, G – streets with Hungarian name, H – inhabited area in the middle of 19th century, I – non-residential building, J – Roma settlement, K – change of location of the Roma settlement after 1938, L – change of location of the Roma settlement after 1972, M – settlement of immigrants from South-Tirol; 1 – Calvinistic church, 2 – Catholic church, 3 – Lutheranian church, 4 – Calvinistic cemetery, 5 – Catholic cemetery, 6 – Lutheranian cemetery, 7 – Jewish cemetery, 8 – town hall, 9 – district council, 10 – bilingual secondary school, 11 – elementary school, 12 – police station, 13 – hospital, 14 – Roma settlement before 1938, 15 – Roma settlement between 1945-1972, 16 – Roma settlement since 1972)

(Forrás: Saját szerkesztés; Source: Own compilation)

Hiányosságként értelmezhető, hogy a közintézményekben, az autóbusz- és vasúti-pályaudvaron, illetve az általános iskolában nincs magyar felirat, ami az ügyintézés, illetve tulajdonképpen a mindennapi élet feltételévé teszi a német nyelv magas szintű elsajátítását. Hivatali nyelvként a településnév-táblák felirataihoz hasonlóan 2000 óta a magyar is használható, ám utóbbival ellentétben nem került át a gyakorlatba.

Összefoglalás

Felsőőr népességének sajátos etnikai-vallási struktúráját több nemzetiségi és felekezeti csoport (osztrák-német, magyar, horvát és cigány, illetve katolikus, református, evangélikus és izraelita) évszázados együttélése, illetve az általuk alkotott közösségek eltérő demo-

gráfiai útja formálja. A németajkú lakosság térnyerése már a 19. századtól megfigyelhető volt, a két világháború között a korábnál nagyobb lendülettel folytatódott. A magyarok számának csökkenése, illetve a magyar nyelv fokozatos feladása együtt járt az alapvetően magyar felekezetnek számító református közösség méretének zsugorodásával, illetve két-nyelvűvé válásával. Eközben az átalakuló politikai-gazdasági helyzet magával hozta a főként balkáni eredetű délszláv, illetve iszlám népesség lassú beáramlását.

Az etnikai diverzitási index alkalmazásával sikerült megfelelően elkülöníteni a Felsőőr etnikai fejlődéstörténetét jellemző egyes szakaszokat, meghatározni azok időbeli határait, valamint jellemzőit. A város belső etnikai térszerkezetének felvázolásához történelmi és demográfiai ismeretek mellett közvetett „nyomok” (magyar nevű utcák, magyar feliratok, szakrális és egyéb emlékek) dokumentálásával juthatunk közelebb. Az eredmények a német nyelv előretörését igazolják, ugyanakkor Felsőőr továbbra is soknemzetiségű település, ahol a domináns osztrák közösség mellett az őshonos magyar etnikum visszaszorulása, míg a külföldön született népesség (délszlávok, iszlám népesség, illetve Ausztrián kívüli magyarok) arány növekedése várható.

BALIZS DÁNIEL

MTA CSFK Földrajztudományi Intézet, Budapest

balizs.daniel@csfk.mta.hu

IRODALOM

- BAJMÓCY P. 2006: Magyarország népességének etnikai és vallási diverzitása 1910-ben és 2001-ben. In: KISS A.–MEZŐSI G.–SÜMEGHY Z. (szerk): Táj, Környezet és társadalom. SZTE Éghajlattani és Tájföldrajzi Tanszék, Szeged. pp. 57–68.
- BAJMÓCY, P. 2009: Általános etnikai és vallásföldrajz. JATEPress, Szeged 117 p.
- BALIZS D.–BAJMÓCY P. 2013: Kvantitatív etnikai földrajzi vizsgálatok a történeti Vas megye példáján. In: Területi Statisztika 53. 5. pp. 457–474.
- BAUMGARTNER, G. 1989: Idevalósi vagyok? Einer der hierher gehört? Zur Identität der ungarischen Sprachgruppe des Burgenlandes. In: BAUMGARTNER, G.–MÜLLNER, E.–MÜNZ, R. (Hrsg): Identität und Lebenswelt. Ethnische, religiöse und kulturelle Vielfalt im Burgenland. Prugg Verlag, Eisenstadt pp. 69–84.
- BAUMGARTNER, G. 1995: 6x Österreich. Geschichte und aktuelle Situation der Volksgruppen. Drava Verlag, Klagenfurt 182 p.
- BAUMGARTNER, P.–SCHINKOWITZ, S. 2004: Vermögenszug bei burgenländischen Kroaten und Ungarn. Nationale Minderheiten in Nationalsozialismus 4. Oldenbourg Verlag 87 p.
- BOROVSKY S. 1898: Magyarország vármegyéi és városai. Vas vármegye. Budapest 622 p.
- BOTTLIK ZS. 2002: A németek etnikai földrajzi képének alakulása a XVIII. században a Dunántúli-középhegység területén. In: Kisebbségkutatás 11. 1. pp. 108–120.
- BOTTLIK ZS. 2003: Adatok Bács vármegye etnikai földrajzi képéhez (1773-1851) In: UDVARI I (szerk.) A Mária Terézia-féle úrbérrendezés forrásai a magyarországi délszláv népek nyelvén 1.: Nyomtatványok. 326 p. Nyíregyháza: Nyíregyházi Főiskola, 2003. pp. 117–143.
- COLLIER, P. 2001: Implications of ethnic diversity. In: Economic Policy 16. 32. pp. 127–166.
- FARKAS GY. 2000: A nemzetiségi megoszlás térszerkezete vegyes lakosságú régiókban. In: Fórum Társadalomtudományi Szemle 2. 2. pp. 109–124.
- FARKAS GY. 2005: Etnikai változások a Lévai járásban. In: BAKÓ B.–SZOTÁK SZ. (szerk): Magyarlakta kistérségek és kisebbségi identitások a Kárpát-medencében. Gondolat Kiadó–MTA Etnikai–Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest pp. 137–152.
- FEARON, J. D. 2003: Ethnic and cultural diversity by country. In: Journal of Economic Growth 8. 2. pp. 195–222.
- FÉNYES E. 1836: Magyarországnak, s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statisztikai és geographiai tekintetben. Trattner-Károlyi Nyomda, Pest pp. 334–417.
- FÉNYES E. 1851: Magyarország geographiai szótára, melyben minden város, falu és pusztá, betűrendben körül-ményesen leíratik. Kozma, Pest 654 p.
- GAL, S. 1991: Mi a nyelvcsere és hogyan történik? In: Regio–Kisebbségtudományi Szemle 2. 1. pp. 66–76.

- GYURGYÍK L. 2004: Asszimilációs folyamatok a szlovákiai magyarság körében. Kalligram Könykiadó, Pozsony p. 109.
- HALWACHS, D. W. 2011: Vom Zigeunerischen zum Roman. In: PERSCHY, J. M.–HESS, M. (Red): Insieh(t) & Ansieh(t): Das Burgenland von 1921–2011. Burgenländisches Landesarchiv, Eisenstadt pp. 19–41.
- HASLINGER, P. 2000: A regionális identitás kialakításának egy esete: Burgenland 1921–1938. In: Regio: Kisebbség – politika – társadalom 11. 4. pp. 67–92.
- HERO, R. E.–TOLBERT, C. J. 1996: A racial/ethnic diversity interpretation of politics and policy in the states of the U.S. In: American Journal of Political Science 40. 3. pp. 851–871.
- HOLZER, W.–MÜNZ, R. 1997: A magyar nyelvcsoport Burgenlandban. In: Regio–Kisebbség, politika, társadalom 8. 1. pp. 165–182.
- KEMÉNYFI R. 2002: A gömöri etnikai térmozaik. Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könykiadó, Komárom–Dunaszerdahely 67 p.
- KEMÉNYFI R. 2003: A kisebbségi tér változatai. MTA Társadalomkutató Központ, Budapest 166. p.
- KNIEZSA I. 2000: Magyarország népei a XI. században. Lucidus Kiadó, Budapest pp. 367–472.
- KOCSIS K. 2000: A magyar településterület változásai a honfoglalástól napjainkig az Őrvidék (Burgenland) területén. In: Néprajzi Látóhatár 9. 3-4. pp. 49–59.
- KOCSIS K. 2005: Az Őrvidék mai területének etnikai térképe. MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest
- KOCSIS K.–BOTTLIK Zs.–TÁTRAI P. 2006: Etnikai térfolyamatok a Kárpát-medence határainkon túli régióban (1989–2002). MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest 200 p.
- KOCSIS, K.–KOCSIS-HODOS, E. 1994: Hungarian minorities in the Carpathian Basin. Matthias Corvinus Publ., Toronto–Buffalo 54 p.
- KOCSIS K.–WASTL-WALTER, D. 1991: A magyar és osztrák (német) nemzeti kisebbségek a nyugat-pannon határvidéken. In: A Magyar Földrajzi Társaság 44. vándorgyűlése. MFT–MTESZ, Budapest pp. 23–59.
- KONTRA M. (szerk) 2012: A magyar nyelv Ausztriában és Szlovéniában. Gondolat Kiadó–Imre Samu Nyelvi Intézet–Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Budapest–Alsóőr–Lendva 351 p.
- KOVÁCS M. 1942: A felsőöri magyar népszíngét. In: Település- és Népiségtörténeti Értekezések 6. Sylvester Nyomda, Budapest 118 p.
- KOVÁCS, T. 1967: Das südliche Burgenland in den Konstruktionen aus der 1. Hälfte des 19. Jahrhunderts. In: Burgenländische Forschungen 56. Eisenstadt pp. 5–29.
- KOVÁCS, T. 1972: Das südliche Burgenland in den Volkszählungen der Jahre 1857 und 1869. In: Burgenländische Forschungen 63. Eisenstadt pp. 8–39.
- KRISTÓ Gy. 2003: Nem magyar népek a középkori Magyarországon. Lucidus, Budapest 313 p.
- LEONI, T. 2004: The Labour Market Development of Oberwart and the Socio-Economic Situation of the Roma. Österreichisches Institut für Wirtschaftsforschung, Wien 56 p.
- MÁLYUSZ E. 2002: A középkori magyarság település- és nemzetiségpolitikája. Lucidus Kiadó, Budapest 276 p.
- MILLEKER R. 1935: Néprajzi térkép és nemzetiségi kataszter. In: Földrajzi Közlemények 63. 9-10. pp. 189–203.
- MONTALVO, J. G.–REYNAL-QUEROL, M. 2005: Ethnic diversity and economic development. In: Journal of Development Economics 76. 2. pp. 293–323.
- NÉMETH, Á.–ŠOLKS, G. 2012: Alteration of the ethnic diversity and ethnic segregation index in Latvia during the first and second independence periods. In: The Romanian Journal for Baltic and Nordic Studies 4. 1. pp. 9–33.
- PÁLHÁZY L. (szerk) 2000: Burgenland településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai: 1880-1991. KSH, Budapest 259 p.
- PAPP Z. A. 2010: Az etnikai adatgyűjtés módszertana a Magyarországgal szomszédos országok népszámlálásaiban. In: Statisztikai Szemle 88. 1. pp. 5–28.
- PICK K.–ZOLNAY J. 1995: Cigánysor(s). In: Beszélő Hetilap 7. 8. <http://beszelo.c3.hu/cikkek/ciganysors> (letöltve: 2014. március 30.)
- REMÉNYI, P. 2009: Etnikai homogenizáció a volt Jugoszláviában. In: Balkán Füzetek, 1. különszám, pp. 122–129.
- SEGER, M.–BELUSZKY, P. 1993: Bruchlinie Eisener Vorhang. Regionalentwicklung im österreichisch-ungarischen Grenzraum. Böhlau Verlag, Wien–Köln–Graz 303 p.
- SIMPSON, E. H. 1949: Measurement of diversity. Nature 688 p.
- SOMOGYI L. 2004: A burgenlandi magyarság. Burgenlandi Magyarok Népfőiskolája, Oberschützen 208 p.
- TÁTRAI P. 2006: Adalékok a települések belső etnikai térszerkezetének kutatásához. In: Földrajzi Értesítő 55. 3-4. pp. 273–286.
- TÁTRAI P. 2009: Etnikai térszerkezet és etnikai identitás a Nyitrai járásban. In: Fórum Társadalomtudományi Szemle 11. 3. pp. 55–78.
- TÁTRAI P. 2010: Az etnikai térszerkezet változásai a történeti Szatmárban. MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest. pp. 87–100.
- VARGA E. Á. 2002: Az erdélyi magyarság asszimilációs mérlege a XX. század folyamán. In: Regio 13. 1. pp. 171–205.

VÖRÖS K. 1962: Vas megye 1744. évi adóösszeírása. KSH Könyvtár–Művelődési Minisztérium Levéltári Osztálya, Budapest 227 p.
WALLNER E. 1926: A felsőőrvidéki magyarság települése. In: Földrajzi Közlemények 54. 1. pp. 1–36.

NÉPSZÁMLÁLÁSOK

1784–87: DANYI D.–DÁVID Z. (szerk) 1960: Az első magyarországi népszámlálás (1784–1787). Központi Statisztikai Hivatal, Budapest 453 p.
1880–2001: GYÉMÁNT R. 2007: A burgenlandi magyarság a statisztikai adatok tükrében. Pólay Elemér Alapítvány–JatePress, Szeged 285 p.
2001: VOLKSZÄHLUNG. HAUPTERGEBNISSE I.–BURGENLAND 2002: Statistik Austria, Wien 97 p.

INTERNETES FORRÁSOK

[1] <http://burgenland.orf.at/news/stories/2586856/> (letöltve: 2014. április 01.)
[2] <http://www.origo.hu/nagyvilag/20100211-felsoor-oberwart-az-osztrak-plebanosra-panaszkodnak-a-magyar-hivok.html> (letöltve: 2013. október 09.)
[3] www.statistik.at (letöltve: 2013. szeptember 30.)